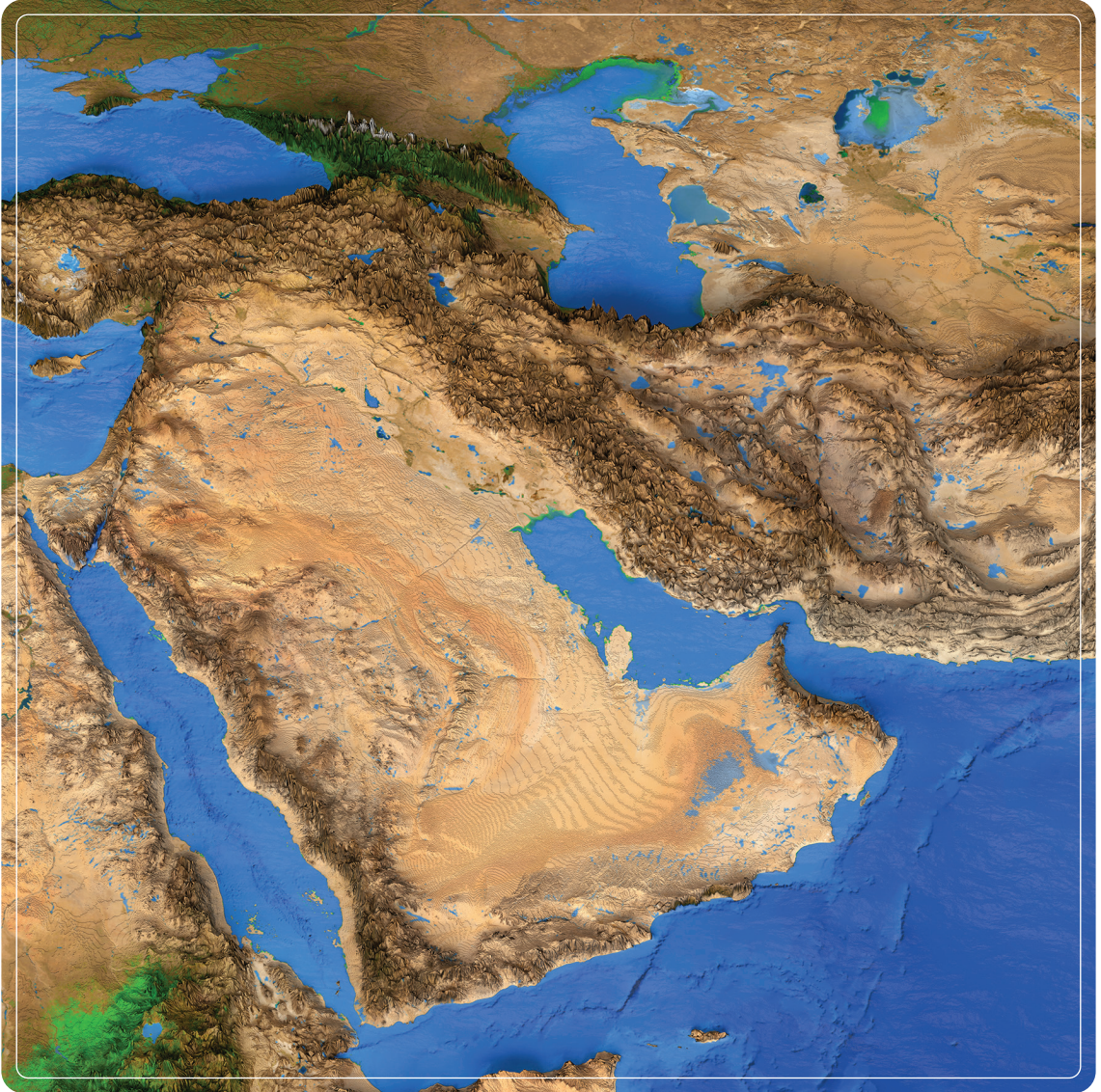

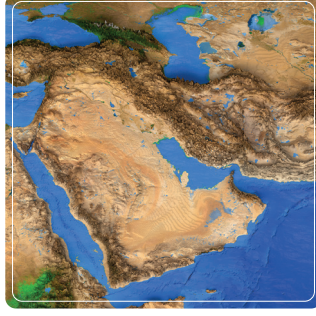
KÖRFEZ'İN AFGANİSTAN POLİTİKASI: FIRSAT VE ENDİŞE ARASINDA TEMKİNLİ PRAGMATİZM

MEHMET RAKİPOĞLU

SETA | ANALİZ

EYLÜL 2021 · SAYI 350

KÖRFEZ'İN AFGANİSTAN POLİTİKASI: FIRSAT VE ENDİŞE ARASINDA TEMKİNLİ PRAGMATİZM

MEHMET RAKİPOĞLU

COPYRIGHT © 2021

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları
ISBN: 978-625-7712-46-0

Uygulama: Said Demirtaş
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
34050 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstrasse 1, 10117 Berlin GERMANY
berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM
Tel: +322 652 0486

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
TARİHSEL ARKA PLAN	8
İÇ SİYASET DÜZLEMİ: REJİMİN GÜVENLİĞİ VE İDEOLOJİK TEHDİT	10
BÖLGESEL DÜZLEM: İRAN'IN NÜFUZU VE DENGE SİYASETİ	11
KÜRESEL DÜZLEM: ÇİN VE RUSYA ALTERNATİFLERİ	14
SONUÇ	15

YAZAR HAKKINDA

MEHMET RAKİPOĞLU

2017'den beri Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde Ortadoğu Çalışmaları alanında doktora programına devam eden Rakipoğlu, Suudi Arabistan dış politikası üzerine doktora tez çalışmalarını sürdürmektedir. 2020-2021 arası Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Körfez Çalışmaları Koordinatörlüğünde kurum dışı araştırmacı olarak görev yaptı. 2021'de Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2017'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından desteklenen bir projede araştırmacı olarak görev aldı. Saha çalışmaları ve dil eğitimi faaliyetleri kapsamında Ürdün ve Sudan'da bulunan Rakipoğlu, yerli ve yabancı medya ve düşünce kuruluşlarına birçok görüş, analiz ve rapor yazdı. Rakipoğlu iyi derecede İngilizce, orta seviyede Arapça bilmektedir. Çalışma alanları arasında Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkileri, Körfez ülkelerinin dış politikaları ve siyasal İslami hareketler bulunuyor.

ÖZET

Analizde Suudi Arabistan, BAE ve Katar'ın Afganistan politikaları incelenmektedir. Üç ülkenin farklı yoğunlukta olmakla beraber temkinli pragmatist bir Afganistan siyaseti izlediği görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çekilmesi ve Taliban'ın iktidarı ele geçirmesiyle yeni bir dönemin başladığı Afganistan jeopolitiğine yönelik Körfez ülkeleri temkinli pragmatist bir politika izlemektedir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Taliban iktidarını ve Taliban'ın İran ile yaklaşmasını rejim güvenliğine ideolojik tehdit olarak görmekte ve bu minvalde mezkur aktörleri dengeleme üzerine inşa edilen bir Afganistan siyaseti takip etmektedir. Katar ise Afganistan'da gerek Taliban gerekse İran'ı tehdit olarak görmemektedir. Doha yönetimi Afganistan'da istikrar ve barışın tesis edilmesi adına savaşılan aktörler arası müzakerelere ev sahipliği yapmakta ve son yıllarda sürdürdüğü ara buluculuk rolünü sürdürmektedir. Fakat her üç aktörün de Afganistan siyasetinde Batı ile ilişkilerde stratejik kazanımlar elde etmenin ortak hedef olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Afganistan'da güç mücadelesinin nasıl şekilleneceğinin belirsizliğini koruması Körfez'in fırsat ve endişe arasında bir politika belirlemesine neden olmaktadır. Bu anlamda Taliban ve İran'ın dengelenmesi adına yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkaran Suud-BAE eksenini Katar'a kıyasla daha pasif bir siyaset izlemektedir. Doha yönetimi ise ara buluculuk rolünün kazandırdığı avantajları Taliban iktidarı ve devam eden süreçte sürdürebilir. Nitekim gerek Taliban ile iletişim kurulmasının sağlanması açısından ABD ve Batılı aktörler nezdinde gerekse Kabil'deki Hamid Karzai Uluslararası Havalimanı'nın işletilmesi başta olmak üzere birçok meselede Taliban nezdinde itibar kazanan Katar Afganistan'daki en etkin siyaset izleyen Körfez ülkesi konumdadır. Bununla birlikte yaşanan süreç Körfez'in ABD'ye olan bağımlılığını azaltmasına, küresel ve bölgesel ölçeklerde nüfuzu artıran Çin ve Rusya ile angajmanlarının artmasına zemin hazırlamıştır.

GİRİŞ

31 Ağustos 2021 itibarıyla ABD 2001’de başlattığı Afganistan dosyasını kapatmıştır. Doha’da sürdürülen müzakereler sonucu Taliban ile anlaşılan Washington yönetiminin Afganistan’dan çekilmesi küresel ve bölgesel ölçekte farklı jeopolitik mücadeleleri doğrudan etkilemektedir. 1996-2001 arası Afganistan’da iktidarı elinde tutan Taliban tepkisel ve duygusal siyaseti bir kenara bırakarak uluslararası ilişkilerine yeniden şekil vermeye başlamıştır. Bu kapsamda Pekin¹ ve Moskova ile yaklaşan Taliban² aynı zamanda Tahran ile de görüşmelere devam etmektedir. Öte yandan Körfez ülkeleri ise Afganistan’da ABD sonrası oluşacak güç boşluğunu doldurmak ve Taliban iktidarını fırsata çevirmek isteyen Moskova, Pekin ve Tahran hattının yanında bölgeye yönelik farklı angajman siyasetleri izlemektedir. Bahreyn, Kuveyt ve Umman gibi Körfez ülkeleri ise Afganistan’daki gelişmelere yönelik geleneksel siyasetlerine devam ederek pasif bir tutum sergilemektedir. Bu kapsamda bu üç ülke gerek dışişleri bakanları gerekse üst dü-

1 Pekin yönetimi Kuşak Yol Projesi ve yer altı zenginlikleri bağlamında Taliban ile iş birliğine sıcak bakmaktadır. Bkz. Samuel Ramani, “A New Afghanistan: How Regional Powers are Preparing for Taliban Rule”, The New Arab, 23 Ağustos 2021.

2 Giorgio Cafiero, “China and Russia’s Influence over Afghanistan’s Islamic Emirate”, The New Arab, 25 Ağustos 2021.

zey devlet yetkililerin yaptığı resmi açıklamalarla Afganistan bağlamındaki siyasetlerini ABD’nin peşine takılarak şekillendirmiştir. Afganistan’da güvenlik ve istikrarın sağlanması adına çağrılarda bulunan aktörler ülkedeki vatandaşlarını tahliye etmiştir. Suudi Arabistan, BAE ve Katar ise Körfez’in diğer üç ülkesinden göreceli farklı Afganistan siyaseti izlemektedir.

Bu analizde Suudi Arabistan, BAE ve Katar’ın Afganistan politikaları incelenmektedir. Üç ülkenin farklı yoğunlukta olmakla beraber temkinli pragmatist bir Afganistan siyaseti izlediği görülmektedir. Körfez’in Afganistan’da en etkin aktörü olan Suudi Arabistan’ın bu etkinliğinin gittikçe azaldığı söylenebilir. Katar arabuluculuk rolü ve Karzai Havalimanı’nın işletilmesi gibi diplomatik-siyasi süreçlere aktif şekilde dahil olmaktadır. BAE ise Afganistan’daki krizi Batı ile ilişkileri onarma bağlamında diplomatik hamleler üzerinden yürütmektedir. Bu anlamda Abu Dabi’nin Afganistan siyasetinin Doha’nın aktifliği ile Riyad’ın pasifliği arasında bir siyaset olduğu söylenebilir.

TARİHSEL ARKA PLAN

Körfez’in Afganistan siyaseti 1979’daki Sovyet işgaline kadar dayandırılabilir. Sovyetler’in Afganistan’ı işgal etmesine karşı ABD ile iş birliği yapan Suudi Arabistan Taliban’ı ortaya çıkaran Pakistan kökenli medrese ve dini okulları fonlamıştır.³ Tasavvufa karşı Selefi/Vehhabi akımın egemen olduğu Suudi Arabistan, Diyobendi ekolüne müntesip ve tasavvufi yönü ağır basan bir hareket olan Taliban’ı desteklemiştir. Bu kapsamda ABD ve Pakistan ile iş birliği yürüten Suudi Arabistan petro dolar ekonomisini Afganistan direnişine yönlendirmiştir. Yabancı savaşçılar

3 Kabir Taneja, “Saudi Arabia and UAE: Are They Strategically Distinguishing Themselves from the Afghanistan Crisis?”, Orfonline, 20 Temmuz 2021.

ve Afganistan uzmanları Suudi Arabistan'ın ideolojik ve dini anlayış olarak kendisine uzak olan Taliban'a 1980-1990 arası 4 milyar dolar yardım yaptığını ve lojistik destek sağladığını belirtmiştir.⁴ Dahası Suudi Arabistan Afganistan'da Sovyetler'in nüfuzunu kırmak için CIA'in başlattığı en uzun ve maliyetli operasyon olan Siklon Operasyonu'nu da finanse etmiştir.⁵

Körfez'in Taliban desteği sadece finansal yönle sınırlı kalmamıştır. Diplomatik açıdan da Riyad yönetimi Taliban'a destek vermiştir. Bu açıdan Afganistan direnişine destek olan Suud-BAE ikilisi Taliban'ın 1996'daki iktidarını tanıyan üç ülkeden ikisi olmuştur. İki aktör Taliban'ın beş yıllık iktidarı boyunca Afganistan siyasetinde etkin olmuştur. Söz konusu dönemde ekonomik ve diplomatik desteğin yanında Taliban'a silah ve lojistik destek de sağlamıştır. Hatta Suudi Arabistan Birleşmiş Milletler'in uluslararası silah ambargosunu ihlal ederek Taliban'a silah desteği sağlayan aktörler listesine alınmıştır.⁶ Fakat bu aktörler arası sürdürülen iş birliği zamanla bozulmuştur. 1998'de Suud rejimi Suudi Arabistan vatandaşı olan El-Kaide lideri Usame bin Ladin'in Afganistan'dan iadesini Taliban'dan talep etmiş fakat bu talep onaylanmamıştır. Taliban'ın bu talebi reddetmesi, 11 Eylül saldırıları ve devam eden süreçteki iç savaş ve Suud-BAE ikilisinin ABD ekseninde siyaset izlemesiyle ilişkiler bozulmuştur. 11 Eylül'den bir ay sonra Suud-BAE ikilisi Taliban ile ilişkilerini kesmiştir. Suud rejimine yakın vaizler Taliban'ı İslam'ı karalamakla suçlamaya başlamıştır. Dolayısıyla ideolojik ve dini argümanlarla yürütülen Suud-BAE ekseninde Taliban arasında tesis edilen iş

birliği tam tersine dönmüştür.⁷ Bununla birlikte Afganistan bağlamındaki jeopolitik mücadeleye tarafsız kalmak istemeyen bu aktörler hükümetler arası dini figürler ve özel aktörler üzerinden ilişkileri gizli şekilde yürütmüştür.⁸ Ayrıca Suudiler 2008'de Taliban-Afgan hükümeti arası görüşmelere ev sahipliği yapmaya çalışmıştır. Fakat bu görüşmeler 2009'da başarısızlıkla sona ermiştir. Riyad yönetimi Taliban'ın Suudi krallığındaki temsilcisi Tayyab Ağa'yı sınır dışı etmiştir.⁹ Dolayısıyla Afganistan denklemiindeki Suudi Arabistan'ın etkin siyaseti pasifleşmiştir.

Afganistan direnişine destek olan Suud-BAE ikilisi Taliban'ın 1996'daki iktidarını tanıyan üç ülkeden ikisi olmuştur.

Riyad yönetiminin pasifleşmesiyle değişen Afganistan jeopolitiğinde BAE daha etkin olmaya başlamıştır. Bu anlamda Pakistan ve Suudi Arabistan'dan sonra Taliban iktidarını tanıyan BAE¹⁰ askeri unsurları öne çıkaran bir siyaset izlemiştir. NATO ile angaje olan BAE, Afganistan'a konuşlanan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'ne (ISAF) askeri birlik göndermiştir. BAE, ABD'nin hedeflerinin gerçekleşmesi ve Helmand eyaletindeki Afgan güçlerin eğitilmesi için Afganistan'a asker gön-

7 Vehhabilik Peştunlar Taliban'ın çekirdek kadrosunu oluşturmaktaydı. Fakat Necibullah sonrası bu grup yönetimden ayrılmıştır. Dolayısıyla Suudi Arabistan-Taliban arası ideolojik yakınlık da sona ermiştir. Aynı zamanda Hikmetyar ve Resul Sayyaf'ın problemler yaşaması sonrası Suudi Arabistan'ın Afganistan'daki etkisi de azalmıştır. Bkz. Bruno, "Saudi Arabia and the Future of Afghanistan".

8 Guido Steinberg ve Nils Woerner, "Exploring Iran & Saudi Arabia's Interests in Afghanistan&Pakistan: Stakeholders or - A Zero Sum Game? Part 1: Saudi Arabia", Barcelona Centre for International Affairs, CIDOB Policy Research Project Paper, (Nisan 2013).

9 Bruno, "Saudi Arabia and the Future of Afghanistan"; Umer Karim, "The Gulf Prepares for an Afghan Scramble", Gulf International Forum, 2 Eylül 2021.

10 Giorgio Cafiero, "Gulf States React Cautiously to the Taliban 2.0", Responsible Statecraft, 27 Ağustos 2021.

4 Greg Bruno, "Saudi Arabia and the Future of Afghanistan", Council Foreign Relations, 10 Aralık 2008.

5 Mehmet Rakipoğlu, "Afganistan Denkleminde Körfez'in Zor Dansı", Fikir Turu, 25 Ağustos 2021.

6 Cathrin Schaer, "Saudi Arabia and Taliban Unlikely to Revive Old Alliances", DW, 28 Ağustos 2021.

deren ilk Arap ülkesi olmuştur.¹¹ Bu anlamda Taliban ile çatışan BAE 2014'teki görev süresi boyunca askeri unsurları öne çıkarmıştır. Fakat ISAF'ın görev süresinin dolması ve 10 Ocak 2017'de BAE'nin Afganistan Büyükelçisi Cuma Kaabi ve beş BAE'li diplomatın Kandahar şehrinde gerçekleşen bombalı saldırıda öldürülmesi Abu Dabi'nin Afganistan stratejisini değiştirmiştir. Bu anlamda askeri aktivizmin yoğunluğunu azaltan BAE Afgan hükümeti ile ilişkilerini geliştirmiştir.

Gerek küresel ve bölgesel gerekse yerel aktörlerle iyi ilişkiler sürdüren Katar'ın Afganistan denkleminde Körfez'in en etkin aktörü olacağı beklenebilir.

11 Eylül saldırıları sonrası Körfez'in Afganistan'daki etkisi sınırlanmıştır. Ara buluculuk rolü üzerinden Afganistan'da etkin olmaya çalışan Suudi Arabistan dönemin Afganistan Başbakanı Hamid Karzai'nin talepleri doğrultusunda bu rolünden de vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu boşluk Katar tarafından doldurulmuştur. Katar dış politikasında önemli bir yer tutan ve merkezinde Emir Temim Sani'nin bulunduğu ara buluculuk faaliyetleri Afganistan denklemine Körfez'in önemini artırmıştır. Bu anlamda 2010'da Almanya'nın desteğiyle Taliban'ın Doha'da ofis açmasını sağlayan Katar ara buluculuk rolü üstlenmiştir.¹² ABD-Taliban müzakerelerine ev sahipliği yapan Doha yönetimi Afganistan'da gerek Taliban gerekse ABD tarafından kabul görmektedir. Öte yandan Katar, ABD'nin Ortadoğu'daki en büyük

üssü olan Ubeyd Üssü'ne de ev sahipliği yaparak¹³ Washington'ın askeri stratejisinde önemli bir noktaya tekabül etmektedir. Benzer şekilde Katar'ın Taliban nezdindeki itibarının da oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Suud ve BAE'nin ara buluculuğundaki müzakerelerde baskı hissettiğini belirten Taliban'ın Hamid Karzai Uluslararası Havalimanı'nın işletilmesi noktasında teklif götürdüğü iki ülkeden birinin Katar olması Afganistan denklemine Katar'ın elinin güçlü olduğunu göstermektedir. Bu anlamda gerek küresel ve bölgesel gerekse yerel aktörlerle iyi ilişkiler sürdüren Katar'ın Afganistan denklemine Körfez'in en etkin aktörü olacağı beklenebilir. Bununla birlikte Körfez'in Afganistan dosyasındaki konumlanışı üç düzlemde ele alınabilir. Bunlardan ilki Körfez monarşilerinin rejim güvenliğiyle alakalıdır. İkincisi bölgesel düzlemdeki İran faktörüdür. Üçüncüsü küresel ölçekteki uluslararası aktörlerin artan nüfuzlarıdır.

İÇ SİYASET DÜZLEMİ: REJİMİN GÜVENLİĞİ VE İDEOLOJİK TEHDİT

Tarihsel sürece bakıldığında Körfez monarşileri ve özellikle Suudi Arabistan'daki siyasi iktidarın iki dayanağı olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki dini, ikincisi de ekonomik zemindir. Dini açıdan incelendiğinde Körfez'deki –basit tabirle– yöneticiye itaat etme düşüncesini benimseyen ve yoruma kapalı fıkıh anlayışına sahip Vehhabilik Suud rejiminin iktidarını güçlendirmiştir. Nitekim her ne kadar Kabe Baskını gibi radikal faaliyetlere zaman zaman bürünse de Vehhabi ulema Osmanlı'ya isyan dahil Suud ailesinin siyasetini

11 Bilal Y. Saab, "In Afghanistan, the Gulf Arab States Stepped up", Middle East Institute, 1 Eylül 2021.

12 David B. Roberts, "Qatar, the Taliban, and the Gulf Schism", The Arab Gulf States Institute in Washington, 19 Ekim 2020.

13 Umer Karim, "Gulf Engagement in Afghanistan's Evolving Political Marketplace: Uneven Investment, Uncertain Prospects", The Arab Gulf States Institute in Washington, 9 Temmuz 2021.

meşrulaştırmıştır. İkinci zemin ekonomik zemindir. Afganistan'daki yaşanan gelişmeler Körfez monarşilerinin rejim güvenliklerine tehdit bağlamında ele alınabilir. Suudi Arabistan rejim güvenliğinin temellendirdiği Vehhabi ulemanın rolünü azaltmaktadır. Sosyal ve teolojik yeniden yapılanma yaşayan krallık Taliban gibi "İslami" bir hareketin Afganistan'ı yönetmeye başlamasını rejim güvenliği tehdidi olarak algılamaktadır. Bu anlamda Taliban'ın Suud rejimi için bir iç tehdit olarak görüldüğü söylenebilir. Diğer bir deyişle Taliban iktidarı Suud rejiminin "meşruluğu" nun daha fazla sorgulanmasına yol açabilir. Suudi Arabistan'ın Taliban'ı bölme, zayıflatma veya Taliban içindeki ılımlı kanadı güçlendirme politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Suud'un Afganistan ve Taliban üzerindeki etkisinin azalmasıyla birlikte oluşan boşluğu Tahran yönetimi Devrim Muhafızları ile doldurmaya başlamıştır. Taliban liderliği muhtemelen Suud'un meşruiyetine meydan okumak için bir kampanya başlatıp yönetici ailenin otoritesine meydan okumak amacıyla doğrudan Suudi nüfusuna hitap edebilir.¹⁴ Ayrıca Suudi Arabistan ve BAE'nin Afganistan siyasetinde Taliban'ın El-Kaideleşmemesi de önemli bir unsurdur. Bu anlamda Taliban'ın radikalleşmesi tehlikesi Körfez'i tedirgin etmektedir. Taliban'ın ikinci iktidarına oldukça temkinli yaklaşan Suudi Arabistan Afganistan'a tekrar savaşçı gönderilmesini, finansal destek sağlanmasını ve ülkenin Körfez'in istikrarını zedelemesini istememektedir. Dolayısıyla Körfez monarşileri Taliban'ın Afganistan'daki kazanımlarının radikal hareketlere motivasyon verip rejim güvenliğine tehdit oluşmasından endişelenmektedir. Öte yandan Taliban'ın Muhammed bin Selman eliyle yürütülen bu projeye karşı çıkma ve rejime meydan okuma potansiyeli Riyad'ı tedirgin et-

mektedir.¹⁵ Dolayısıyla Taliban ve Suud'un İslam anlayışlarının farklı olması Suudi Arabistan'ın Afganistan denklemine daha çok rejim güvenliği lensi ile bakmasına neden olmaktadır. Ayrıca Afganistan'dan gelebilecek olan göç dalgası da Körfez'i endişelendirmektedir.

BÖLGESEL DÜZLEM: İRAN'IN NÜFUZU VE DENGE SİYASETİ

Körfez'in Afganistan siyasetini şekillendiren bir diğer unsur da İran faktörüdür.¹⁶ Her ne kadar ideolojik ve mezhebi farklılıklar olsa da Taliban-İran ilişkilerinin geleneksel çizgiden farklı bir noktaya evrildiği görülmektedir. Ağustos 1998'de Taliban'ın İranlı on diplomatı ve İran devlet ajansından bir muhabiri öldürülmesiyle zirveye çıkan düşmanlık¹⁷ 2001 sonrasında sınırlı iş birliğine dönüşmüştür. Bu anlamda İran, ABD'nin Afganistan'daki etkinliğini kırmak için Taliban'ı sınırlı da olsa desteklemiştir. Eylül 2017'de Afganistan Ulusal Ordusu Genelkurmay Başkanı Şerif Yaftali BBC Farsça servisine verdiği röportajda İran'ın Taliban'a silah ve mühimmat sağladığına dair kanıtlarının olduğunu dile getirmiştir. Dahası Ağustos 2017'de İran'a komşu olan Farah eyaletinin valisi Muhammed Arif Şah Cihan *The New York Times*'a verdiği demeçte Afganistan'daki en güçlü Taliban'ın İran destekli Taliban olduğunu belirtmiştir. İran, DEAŞ ile mücadele bağlamında da Taliban'a desteğini sürdürmüştür. Ayrıca 26 Aralık 2018'de İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Şemhani Kabil'e yaptığı gümbür-

15 James M. Dorsey, "Hedging Saudi Bets: Iran Looms, Israel Beckons, and Taliban Cause Goosebumps", *Responsible Statecraft*, 27 Ağustos 2021.

16 Saab, "In Afghanistan, the Gulf Arab States Stepped up".

17 Ramani, "A New Afghanistan: How Regional Powers are Preparing for Taliban Rule".

14 Neil Quilliam, "Implications of the Taliban Takeover of Afghanistan for Saudi Arabia", *The Fall of Kabul: Geopolitical Implications*, A Wikistrat Special Report, 20 Ağustos 2021, s. 24.

lik ziyarette Afganistan'da istikrar için Taliban'ın da sürece dahil olması gerektiğini belirtmiştir. Dahası dönemin Dışişleri Bakanı Cevad Zarif Hindistan'ın NDTV kanalına verdiği röportajda Talibansız gelecekte Afganistan devletinin olamayacağını ifade etmiştir.¹⁸ Bu anlamda ABD'nin çekilmesi sonrası da Tahran yönetimi Taliban ile yakınlaşmayı sürdürmüştür. Tahran yönetiminin terör örgütü listesinde olan Taliban yetkilileriyle¹⁹ görüşen İran Afganistan siyasetinde etkin olmak istemektedir. Bu anlamda Tahran-Taliban arasındaki taktiksel yakınlaşma Suud-BAE eksenini rahatsız etmektedir. Dolayısıyla Suud-BAE ekseninin Afganistan siyasetinin nasıl şekilleneceğini belirleyen önemli bir dinamik Taliban-Tahran arasındaki angajman siyasetinin yoğunluğudur.

Suud-BAE ekseninin Afganistan siyasetini şekillendiren İran faktörünün Tahran-Taliban ilişkilerinin gelişmesine bağlı olduğu söylenebilir. Bu anlamda İran'ın Afganistan'daki nüfuz artırma potansiyelini tehdit olarak gören Suudi Arabistan ve BAE gibi monarşiler Tahran ile ilişkileri normalleştirme yönünde müzakereler sürdürmektedir. Dolayısıyla Taliban ile ABD'ye karşı direniş bağlamında benzer nosyonlara sahip Tahran yönetiminin yakınlaşması Körfez-İran normalleşmesini de hızlandırabilir. Bu anlamda Suudi Arabistan ve BAE, Afganistan'da Taliban ve Hazara Şiileri üzerinden nüfuz elde eden İran ile ilişkileri normalleştirme yönünde adımlar atabilir.

Bu anlamda Riyad ve Abu Dabi yönetimleri Afganistan'da Taliban'ı dengelemek için yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkarabilir. Bu kapsamda Suudi Arabistan'ın büyük oranda

etkin olduğu Rabıta örgütü 2021'de Mekke'de gerçekleştirilen toplantıda Afganistan cihadının ve Taliban'ın gayrimeşru olduğunu ilan etmiştir. Benzer şekilde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) genel sekreteri Taliban'ın şiddeti yöntem olarak benimsediğini ve Müslümanlara karşı soykırım uyguladığını iddia etmiştir. Dolayısıyla Suudiler yumuşak güç unsurlarını öne çıkararak Afganistan denklemine dahil olmak istemektedir. Benzer bir siyaset BAE tarafından da güdülmektedir. İnsani yardımı araçsallaştıran BAE²⁰ bir süredir apolitik olan Sufi hareketlerin bir kısmını desteklemektedir. Mısır Devrimi ve sonrası bir kısım Selefilere politize olarak Körfez monarşilerine meydan okumaları BAE gibi aktörlerin apolitik Sufileri desteklemesine neden olmuştur. Bu anlamda Hamza Yusuf, Abdullah bin Beyye gibi isimleri ve birçok Sufi hareketleri destekleyen BAE Afganistan'da da Taliban gibi Diyo bendi ekolüne müntesip ve tasavvufi anlayışa sahip dini figürleri bu aktörlerle dengeleyebilir.

Ayrıca BAE Afganistan'ın son cumhurbaşkanı olan Eşref Gani'yi siyasi sığınmacı olarak ülkede ağırlaması da Abu Dabi'nin Afganistan denkleminden tamamen uzak kalmayacağını ve Washington ile koordineli biçimde siyaset güttüğünü göstermektedir. Bununla birlikte BAE Afganistan bağlamında diplomatik adımlar da atmaktadır. Bu anlamda BAE'nin gerek ABD liderliğindeki koalisyonun Afganistan'dan çekilmesine sağladığı destek gerekse Joe Biden ve Emmanuel Macron ile Afganistan bağlamında yaptığı görüşmelerle diplomatik hamleler gerçekleştirerek Afganistan'daki krizi Batı ile ilişkilerde stratejik kazanım elde etmek adına bir fırsat olarak gördüğü söylenebilir.²¹

18 Maysam Behraves, "What does Iran want in Afghanistan?", Aljazeera, 4 Şubat 2019.

19 Maryam Sinaice, "Taliban in Tehran For Talks, While Biden Team Reviews US Afghan Policy", Iran International, 26 Ocak 2021, <https://iranintl.com/en/world/taliban-tehran-talks-while-biden-team-reviews-us-afghan-policy>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2021).

20 Mehmet Rakipoğlu, "BAE İnsani Yardımlarla Salgını Fırsata Çevirme Uğraşında", Anadolu Ajansı, 30 Nisan 2020.

21 İsmail Numan Telci, "BAE ve Katar'ın Afganistan'da Diplomasi Hamlesi", Sabah Perspektif, 28 Ağustos 2021.

TABLO 1. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN AFGANİSTAN POLİTİKALARI

	Öncelik	Tehdit Algısı	Politika	İş Birliği
Suudi Arabistan	<ul style="list-style-type: none"> Taliban'ın rejime tehdit olmaması Batı ile ilişkilerde stratejik kazanımlar elde etme 	<ul style="list-style-type: none"> Taliban İran Taliban-İran iş birliğinin artışı Afganistan'daki DEAŞ Göç dalgası 	<ul style="list-style-type: none"> Temkinli pragmatizm İran ve Taliban'ın dengelenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Dünya İslam Birliği gibi üzerinde siyasi hakimiyeti olduğu örgütler Çin ve Rusya Vehhabi ulema
BAE	<ul style="list-style-type: none"> Taliban iktidarı ile siyasal İslami hareketlerin güç kazanmaması Batı ile ilişkilerde stratejik kazanımlar elde etme 	<ul style="list-style-type: none"> Taliban İran Taliban-İran arasındaki iş birliğinin artışı Afganistan'daki DEAŞ Göç dalgası 	<ul style="list-style-type: none"> Temkinli pragmatizm İran ve Taliban'ın dengelenmesi Diplomatik hamleler İnsani yardım 	<ul style="list-style-type: none"> BAE eksenindeki Sufi hareketler Afgan hükümeti Çin ve Rusya
Katar	<ul style="list-style-type: none"> Batı ile ilişkilerde stratejik kazanımlar elde etme Bariş, istikrar tesisi 	<ul style="list-style-type: none"> DEAŞ İç savaş ve göç dalgası 	<ul style="list-style-type: none"> Ara buluculuk Temkinli pragmatizm Diplomatik hamleler 	<ul style="list-style-type: none"> ABD ve İngiltere Taliban Türkiye

HARİTA 1. KÖRFEZ ÜLKELERİ VE AFGANİSTAN

Katar ise Suudi Arabistan ve BAE'den göreceli farklılaşarak Afganistan'da etkin bir siyaset izlemektedir. Dahası Doha yönetimi Suud-BAE ekseninin aksine gerek Taliban'ın iktidarından gerekse Taliban'ın İran ile yakınlaşmasından tehdit algılamamaktadır. Nitekim Katar 2013'ten beri Taliban'ın ofisine ve Taliban ile ABD arasındaki görüşmelere ev sahipliği yapmaktadır. Benzer şekilde Doha yönetimi Tahran ile de –Körfez'deki BAE-Suud ekseninin aksine– iyi ilişkiler sürdürmektedir. Dolayısıyla Taliban iktidarına Körfez'in iç siyaset düzleminde rejim güvenliği ve ideolojik tehdit olarak bakan Suud-BAE ekseninin aksine Katar yönetimi ılımlı bakmaktadır. Fakat Doha yönetimi Taliban'ın iktidarına temkinli yaklaşmaktadır. Nitekim Katar dışişleri bakanı Taliban iktidarının tanınmasının henüz erken olduğunu ifade etmiştir.

KÜRESEL DÜZLEM: ÇİN VE RUSYA ALTERNATİFLERİ

ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi Suudi Arabistan'ın dış politikasını doğrudan etkilemektedir. Büyük oranda ABD'ye bağımlı güvenlik ve dış politika stratejileri geliştiren Körfez ülkeleri Washington'ın askeri varlığının azalmasıyla birlikte bu stratejilerini yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Washington'ın Donald Trump döneminde inşa ettiği “Önce Amerika” projesi kapsamında Afganistan hükümetini Taliban ile yalnız bırakması, ABD'nin müttefiklerini askeri olarak terk ettiğini ortaya koymaktadır.²² ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi Washington'ın güvenilirliğinin sorgulanmasına ve itibarının zedelenmesine neden olmuştur.²³ Bu anlamda Körfez'in

Afganistan'a yönelik siyasetindeki en makul senaryo küresel düzlemde ve Afganistan'da etkinliği artan Çin ve Rusya ile angajmanların artırılmasıdır.²⁴ Nitekim 11 Eylül'den beri birçok zeminde yapısal krizler yaşayan ABD-Körfez ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına dair Körfez ülkelerinde ciddi bir iradenin olduğu söylenebilir. Bu anlamda BAE'ye yakınlığı ile bilinen Abdülhalık Abdullah, Abu Dabi rejimine yakın *The National News* gazetesinde “Afganistan'dan Körfez'e Dersler” başlıklı bir görüş yazısı yayımlamıştır. Abdullah yazısında stratejik anlamda ABD'ye olan bağımlılığı azaltmanın vaktinin geldiğini belirtmiştir. Bu kapsamda Körfez'deki güvenlik anlayışının değişmesi konuşulmaktadır. Washington yönetiminin bölgeye yönelik pasif angajman siyaseti izlemesi Amerikan Körfezi olarak tanımlanan bölgenin güvenlik anlayışının uluslararasılaşma sürecini hızlandırabilir. Bu anlamda özellikle Çin ve Rusya'nın Körfez'deki artan etkisinin yanında Fransa, İngiltere, Hindistan ve Güney Kore gibi aktörlerin de Körfez güvenliğine katkı sağlama noktasında istekli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Körfez ülkeleri rejim güvenliklerinin sağlanması adına Afganistan, Suriye gibi çatışma sahalarında etkin olarak aktörlerle güvenlik iş birliğini artırarak dış politika da aktör çeşitlendirmektedir.²⁵

Aynı zamanda Rusya ve Çin gibi aktörlerin Taliban'ı tanıyacak ilk aktörler olması da Körfez'in Afganistan bağlamında bu aktörlerle yaklaşmasına neden olabilir. Dahası ABD'nin Afganistan'dan çekilmesine yardım eden ülkeler arasında Suudi Arabistan'ın olmadığı dile getirilmiştir. Suud yönetimi bunun yerine savunma bakanını Rusya'ya göndermiştir. Diğer bir deyişle Riyad yö-

22 Mustafa Fetouri, “After Afghanistan, US Allies Must Feel a Sense of Abandonment”, *Middle East Monitor*, 2 Eylül 2021.

23 Joshua D. Kertzer, “American Credibility after Afghanistan What the Withdrawal Really Means for Washington's Reputation”, *Foreign Affairs*, 2 Eylül 2021.

24 Kristian Coates Ulrichsen, “The Intensifying Uncertainty Over the Future of US Engagement in the Region”, *The Fall of Kabul: Geopolitical Implications*, A Wikistrat Special Report, 20 Ağustos 2021, s. 25.

25 Abdulkhaleq Abdulla, “Lessons from Afghanistan for the Gulf”, *The National*, 17 Ağustos 2021.

netimi Washington'ın Afganistan'dan çekilmesini ve Taliban'ın ülkeyi yönetmesini istememektedir. ABD'nin Afganistan'dan tamamen çekilmesi ve Irak'tan çekilme sürecinin devam ediyor olması gibi gelişmeler Körfez'i rahatsız etmektedir. Bu anlamda Suudi Arabistan, Afganistan dosyası ve güvenlik tehditleriyle mücadele bağlamında Rusya ve Çin ile yakınlaşmaktadır. Suudi Arabistan Savunma Bakanı Halid bin Selman'ın ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi sürecinde Rusya savunma bakanı ile görüşüp askeri iş birliği anlaşması imzalaması rastlantı değil stratejik bir adım olarak okunabilir.²⁶ Her ne kadar Moskova ve Pekin'in Washington yerine Körfez'de alternatif güvenlik tedarikçisi olma ihtimali düşük olsa da ABD'nin askeri varlığını azaltması,²⁷ Körfez'in güvenlik kaygılarını gidermemesi ve taahhütlerini yerine getirmemesi²⁸ Körfez'in aktör çeşitlendirmesine neden olmaktadır.²⁹

SONUÇ

ABD'nin askeri çekilmesi sonrası Afganistan'daki denklemin nasıl şekilleneceği ve bölgesel aktörlerin bu denklemde nasıl konumlanacağı birçok dinamiğe bağlıdır. Bu anlamdaki ilk dinamik Körfez'deki monarşilerin rejim güvenliğiyle alakalıdır. Taliban'ın iktidarının nasıl bir şekilde bürüneceği ve Körfez ile ilişkilerini nasıl belirleyeceği başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez'deki monarşilerin Afganistan siyasetini etkileyebilir. Bu anlamda Taliban'ın Suudi Arabistan'ın İslam dünyasındaki "ayrıcılık" konumuna meydan okuması halinde Riyad yönetiminin Taliban'a

karşı dini figürleri öne sürme gibi birçok stratejik aracı harekete geçirmesi beklenebilir. Bu noktada BAE ile iş birliği alanları genişletilebilir. Dolayısıyla Körfez'in Afganistan siyasetinin nasıl şekilleneceğini etkileyen temel dinamik Taliban iktidarının nasıl bir forma bürüneceği ile alakalıdır. Bu anlamda Taliban'ın İslami Emirliğinin Suud rejimine yönelik söylemleri Körfez'in Afganistan politikasını etkileyebilir.

Körfez'in Afganistan siyasetinin nasıl şekilleneceğini etkileyen temel dinamik Taliban iktidarının nasıl bir forma bürüneceği ile alakalıdır.

İkinci olarak Taliban'ın İran ile ilişkileri de Körfez'in Afganistan siyasetini şekillendiren bir diğer dinamiktir. Bu anlamda Körfez ülkeleri Afganistan'da İran'ın nüfuz elde etmesine karşı durmaktadır. Dolayısıyla Suud-BAE ekseninin Afganistan siyasetini İran'ın dengelenmesi önemli ölçüde etkilemektedir. Öte yandan ABD veya Batı ile ilişkilerin nasıl formüle edileceği de Körfez'in Afganistan siyasetini etkilemektedir. Körfez ülkeleri büyük oranda Afganistan'a yönelik siyasetlerini ABD veya Batı ile ilişkilerdeki pürüzlerin onarılması bağlamında ele almaktadır. Özellikle Suudi Arabistan ve BAE'nin Afganistan siyasetini şekillendirirken ABD'nin peşine takıldıkları söylenebilir. Washington'da imajı zedelenen Suudi Arabistan-BAE eksenini Biden'ın iktidarıyla birlikte Amerikan desteğini kaybetmiş görünmektedir. ABD desteğini geri kazanmak isteyen bu ülkeler Afganistan'da Washington merkezli bir siyaset izleyerek Taliban ile mesafeli ilişkiler sürdürebilir. Son kertede BAE, Suudi Arabistan ve Katar Afganistan siyasetlerini Batı ile ilişkilerde stratejik kazanımlar elde etme odaklı sürdürmektedir.

26 Robert Mason, "Saudi-Russian Military Cooperation: Signaling or Strategy?", The Arab Gulf States Institute in Washington, 3 Eylül 2021.

27 Hussein Ibish, "The Debate Over the U.S. Military Role in the Gulf", The Arab Gulf States Institute in Washington, 31 Ağustos 2021.

28 Imad K. Harb, "After Afghanistan, a New Biden Middle East Doctrine Takes Shape", Arab Center Washington DC, 19 Ağustos 2021.

29 Dorsey, "Hedging Saudi Bets: Iran Looms, Israel Beckons, and Taliban Cause Goosebumps".

Körfez ülkelerinin Afganistan siyasetinin geleceğine ilişkin Suudi Arabistan'ın Afganistan'da geçmişe kıyasla daha az etkinlik göstereceği öngörülebilir. Nitekim Suud rejimi dini motivasyonlarla 1980'lerin konjonktüründe komünist Sovyetler'e karşı İslam'ı savunmak adına Afganistan'da cihadı desteklemiştir. Fakat Muhammed bin Selman'ın sekülerleşme projesiyle dinin siyaset üzerindeki etkisinin giderek azaldığı görülmektedir. Bu anlamda dini motivasyonlardan yoksun ve siyasal desteksiz Suud rejimi Afganistan'a eskiye kıyasla mesafeli yaklaşabilir. Öte yandan Suud'un ABD tarafından baskı altına alındığı ve güvenlik tehditlerinin yüksek olduğu bir konjonktürde Riyad'ın Washington'a rağmen Afganistan ve Taliban siyaseti belirlemesinin güç olduğu belirtilebilir.

BAE'nin Afganistan denklemindeki politikasının Suudi Arabistan'dan daha aktif olacağı öngörülmektedir. Nitekim BAE'li bir heyetin Kabil'e gittiği ve havalimanının işletilmesi noktasında Taliban ile görüşmelere başladığı iddia edilmektedir. Benzer şekilde BAE insani yardım gibi yumuşak güç unsurlarını da ön plana çıkararak bölgede aktif olmak istemektedir. Suud-BAE ekseninin Taliban'ın iktidarı ele alması sonrası büyükelçiliklerini kapaması bu aktörler arasında ideolojik farklılıkların olduğunu ortaya koysa da BAE'nin Eşref Gani'ye ev sahipliği yapması Abu Dabi'nin Afganistan denkleminden uzak kalmayacağını ve Taliban'ı dengelemek istediğini göstermektedir.

ABD-Taliban arası müzakerelere ara buluculuk yapan Katar'ın yürüttüğü aktif diplomasinin Afganistan'ın geçiş süresinde artacağı tahmin edilmektedir. Nitekim Doha yönetimi gerek Taliban gerekse ABD tarafından kabul gören bir aktördür. Amerikan askerlerinin tahliyesi noktasında Katar'daki üssün kullanılması, Taliban'ın Katar'da ofisinin bulunması ve Taliban'ın Halid Karzai Uluslararası Havalimanı'nın işletilmesi noktasında Doha'ya teklif götürmesi kısa vadede Afganistan siyasetinde en etkin aktörün Katar

olacağını göstermektedir. Afganistan denkleminde Katar'ın elini güçlendiren bir diğer dinamik de İngiltere ile sürdürülen uzun dönemli iş birliğidir. Bu anlamda Katar'ın Batı'nın özellikle İngiltere'nin Afganistan'a erişimi açısından bir kapı görevi üstlendiği söylenebilir. Londra ve birçok Batılı hükümet Katar'ın Afganistan denklemindeki varlığını Taliban ile iletişim kanallarını açık tutma bağlamında önemli görmektedir.

Sonuç olarak Körfez ülkeleri Taliban ile nasıl bir ilişki kuracaklarına dair ciddi ikilemlerle karşı karşıya gelseler de Afganistan'a yönelik pragmatist bir politika izlemektedir. Suudi Arabistan Körfez'de Afganistan politikası bağlamında en ılımlı siyaset izleyen aktörlerin başında gelmektedir. "Siyasal İslam" ile mücadelenin bölgedeki en sert savunucusu olan BAE'nin ise Taliban iktidarına Körfez'de en karşıt duruşu sergileyecek olan ülke olması beklenebilir. Eşref Gani'nin Afganistan bankasındaki 170 milyon dolarla misafir edilmesi bu beklentiyi güçlendirmektedir.³⁰ Bununla birlikte BAE'nin izlediği realist politikalar göz önünde bulundurulduğunda Abu Dabi'nin Taliban iktidarının Katar, İran ve Türkiye ile yakınlaşmasını dengelemek adına sınırlı da olsa angaje olacağı tahmin edilebilir. Katar'ın ise 2013'ten beri savaşın tarafı olan aktörler arası müzakerelere ev sahipliği yapmasından ötürü Afganistan'ın geleceğinde diplomatik ve siyasi açıdan en çok öne çıkacak aktör olacağı söylenebilir. Doha'nın Afganistan denklemindeki aktifliği gerek ABD gerekse Körfez içi rekabet açısından ele alınmalıdır. ABD'nin talepleri doğrultusunda sınırlı bir hareket alanı olan Katar'ın Suud-BAE eksenini dengeleme açısından Taliban'ı tanıma ihtimali bulunmaktadır. Fakat Katar da Suudi Arabistan ve BAE gibi Afganistan'a yönelik siyasetinde temkinli pragmatizmi tercih etmektedir.

³⁰ Khalid Jaber, "How will the Middle East Greet the Afghan Taliban?", *The National Interest*, 31 Ağustos 2021.

KÖRFEZ'İN AFGANİSTAN POLİTİKASI: FIRSAT VE ENDİŞE ARASINDA TEMKİNLİ PRAGMATİZM

MEHMET RAKİPOĞLU

SETA | ANALİZ

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çekilmesi ve Taliban'ın iktidarı ele geçirmesiyle yeni bir dönemin başladığı Afganistan jeopolitiğine yönelik Körfez ülkeleri temkinli pragmatist bir politika izlemektedir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Taliban iktidarını ve Taliban'ın İran ile yakınlaşmasını rejim güvenliğine ideolojik tehdit olarak görmekte ve bu minvalde mezkur aktörleri dengeleme üzerine inşa edilen bir Afganistan siyaseti takip etmektedir. Katar ise Afganistan'da gerek Taliban gerekse İran'ı tehdit olarak görmemektedir. Doha yönetimi Afganistan'da istikrar ve barışın tesis edilmesi adına savaşıyor aktörler arası müzakerelere ev sahipliği yapmakta ve son yıllarda sürdürdüğü ara buluculuk rolünü sürdürmektedir. Fakat her üç aktörün de Afganistan siyasetinde Batı ile ilişkilerde stratejik kazanımlar elde etmenin ortak hedef olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Afganistan'da güç mücadelesinin nasıl şekilleneceğinin belirsizliğini koruması Körfez'in fırsat ve endişe arasında bir politika belirlemesine neden olmaktadır. Bu anlamda Taliban ve İran'ın dengelenmesi adına yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkaran Suud-BAE eksenli Katar'a kıyasla daha pasif bir siyaset izlemektedir. Doha yönetimi ise ara buluculuk rolünün kazandırdığı avantajları Taliban iktidarı ve devam eden süreçte sürdürebilir. Nitekim gerek Taliban ile iletişim kurulmasının sağlanması açısından ABD ve Batılı aktörler nezdinde gerekse Kabil'deki Hamid Karzai Uluslararası Havalimanı'nın işletilmesi başta olmak üzere birçok meselede Taliban nezdinde itibar kazanan Katar Afganistan'daki en etkin siyaset izleyen Körfez ülkesi konumdadır. Bununla birlikte yaşanan süreç Körfez'in ABD'ye olan bağımlılığını azaltmasına, küresel ve bölgesel ölçeklerde nüfuzu artan Çin ve Rusya ile angajmanlarının artmasına zemin hazırlamıştır.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL